

नत्वाच्च तथा हि समिष्टयजुर्हूयते "तिष्ठन् भुवया
समिष्टयजुर्होतीति" शाखान्तरश्रुतेः अथएव सैव-
कटापस्तम्बसूत्रेषु "वैकङ्कती भुवेति" पठ्यते तेषां हि
वैकङ्कतानि पत्राणीति सामान्यवचनं नास्ति कर्क० ।
अतः कोषान्तरे अस्य जुह्वार्थकताकथनं प्रामादिकमेव ।
१२मूर्तया ४चाट्यां ५शालपण्यां (धुया) ख्याते हूगो-
तिभेदे च भेदि० । ७साध्यां स्त्रियां शब्दर० ।

ध्रुवावर्त्तः पु० ध्रुव संज्ञक व्यावर्त्तः रोमसंस्वानभेदः । ध्रुवश-
ब्दोक्तः । अश्वानां रोमसंस्वानभेदे तस्य स्थानविशेषेण
फलं इ०सं० ६६अ० उक्तं यथा

"अश्वपातं हनुगण्डं हृद्गलं मोघं शङ्कुटिवस्ति जातुनि ।
सृक्कमाभिकुदं तथा युदे सव्यकुक्षिचरणेषु चाशुभाः ।
ये प्रपाशगलकण्ठसंस्थिताः पृष्ठमध्यगन्धनोपरिस्थिताः ।
ओष्ठसक्चिभुजकुक्षिपार्श्वगास्ते ललाटसङ्घिताः सुशो-
भनाः । तेषां प्रपाश एको ललाटकेषु च ध्रुवावर्त्तः ।
रन्ध्रोपरन्ध्रमूर्धनि वक्षसि चेति अतृतौ द्वौ द्वौ" ।

ध्रुवाश्च पु० दृढदन्तभेदे सत्यपु० । [भवनत्] क० १५।८
ध्रुवि लि० कु० ध्रु-इत् । १ध्रुवे स्थिरे "शं नः पर्वताः ध्रुवयो
मेक उल्गाहे शब्दे च भ्वा० आत्म० अक० सेट् । प्रकृते अधो-
किट् । दिप्रके ऋदिट् चङिः अदिप्रके क्त् ।

ध्रौ द्रष्टौ भ्वा० पर० अक० अणिट् । ध्रायति अध्रासीत् । द्रष्टौ
गतौ तु ध्रुपातौ दृश्यः ।

ध्रौव लि० ध्रुवायां गृहीतम् अच् । ध्रुवाया गृहीते आञ्जादौ
"तस्मात् साधारणं धौवमाज्यमिति "यज्ञाय गृह्यते
यत् ध्रुवायामाज्यम्" श्रुतेः जै० १।५। ६५२० माप्रम् ।
"क भूतलं क च ध्रौव" स्थानं यत् प्राप्तवान् ध्रुवः"
मार्क० पु० । २साङ्गायाम् १ध्रुवकायां स्त्री शब्दार्थचि० ।

ध्रौव्य न० ध्रुवस्य मावः ष्यञ् । स्थिरत्वे "ध्रौव्यगत्वर्थेत्यादि"
सुग्व० । "तत्कारणयोरविद्याकामयोश्चत्वात् कृतव्यय-
ध्रौव्योपपत्तिः" इ० उ० भा० । स्वार्थे बाह्य० ष्यञ् । स्थिरे
लि० "ध्रौव्ये दशरामावराद्धे" वांस्त्वचो० १।१६।१ ।
ध्रुवाय हितम् ष्यञ् । १ध्रुवस्थानप्रापके लि० "स्वार्थं
ध्रौव्यं सौमनस्यं प्रयस्यमवमर्षणम् । श्रुत्वैतत् (ध्रुव-
चरितम्) प्रयतोऽभीष्टमभ्युत्तप्रियचेष्टितम्" भा०
४।१२।१७ ।

ध्वंस पु० ध्वंस-भावे ष्यञ् । विनाशे व्यावर्त्तभेदे । "जन्याभावत्वं
ध्वंसत्वमिति" सङ्गावधी । जन्यत्वस्य प्रायश्च दुर्ज्ञेयत्वात्
व्याभावत्वव्याप्यः अखण्डोपाधिरिति नव्यनैयायिकाः ।

सत्कार्यवादिनते तिरोभाव एव ध्वंस इति भेदः । "ध्रुव-
ध्वंसो भावी जलनिपिषङ्गीशैलसरिताम्" "तन्मूनां प-
क्ष्मणां लोम्नां स्याद् ध्वंसश्च विनाशयात्" कामन्दकी०

ध्वंसकला अय्य० ध्वंसं कलयति कलि-डा कय्यां ।

हिंसायां गण्य० टो० । ध्वंसकलाकृत्य चिंसित्वेत्वर्थः ।

ध्वंसन न० ध्वंस-भावे ल्युट् । १नाशे ध्वंस-णिच्-ल्यु ।

२ध्वंसकारके लि० "भाहेन्द्रमिव शत्रूणां ध्वंसनं शरद-
टिभिः" भा० उ० १५६ भावे ल्युट् । ३ध्वंसकरणे

"कंसध्वंसनधूमकेतुरवतु त्वां देवकीनन्दनः" गीतगो० ।
ध्वंस-भावे ल्युट् । ४ध्वंसे ५अघःपतने च ।

ध्वंसिन् लि० ध्वंस-णिनि । नाग्नपतिवोगिनि "जाखान्तरगते

सूर्यकरे ध्वंसी विलोक्यते । तसरेणुश्च स ज्ञेयः" वैद्य-

कप० ध्वंसीति तसरेणुविशेषणम् अतः शब्दकल्प० अस्य

तसरेणुपरिमाणाद्यर्थोक्तिः प्रामादिकी । ध्वंस-णिच्-

णिनि । नागकारके लि० "क्रतुध्वंसी द्रुध्वजः" अमरः ।

ध्वज गतो भ्वा० पर० अक० सेट् । ध्वजति अध्वजीत् अध्वालीत्

दध्वज अयमिदिदिपि । ध्वजति अध्वङ्गीत् दध्वञ्ज

ध्वञ्जते ।

ध्वज पु० ध्वज-अच् । १शौण्डिके (शुण्डिकोपकरणभेदे)

२भेदे श्विङ्गे ४खड्गाङ्गे भेदि० । ५गवे इदपै च

शब्दर० । ७पूर्वदिक्स्थे गृहे हेमच० । दचतुष्कोणाकारे

वंशदण्डोपरिस्थे वस्त्रखण्डभेदे च विधानमा० ८पता-

कायां पु० न० अमरः । उक्तोभयवस्तुयुक्ते १०दण्डभेदे च

सामान्यतोऽस्य निर्माणप्रकारः युक्तिकल्पतरावुक्तो यथा

"सेनाचिह्नं क्षितीयानां दण्डो ध्वज इति स्मृतः । स-

पताको निष्पताकः स ज्ञेयो द्विविधो बुधैः । पताका

सार्द्धदैव्येण सम्भा तु पृथिवीभुजाम् । सपताकध्वज-

स्थाने तदा हस्तं परित्यजेत् । जयहस्तो ध्वजो नाम नैनं

सामान्यमर्हति । वंशोऽयं जाङ्गलः शालः पाशाश्वश-

म्भकस्तथा । नैपो नैम्बोऽथ वा दण्डस्तथा वै राजदारणः ।

अवहादिकसंज्ञानां वर्णरूपप्रकाशितः । सर्वेणाञ्चैव

वंशस्तु दण्डः सम्प्रतिहारकः । अ क च ट त प

जभाः । प्रतापाय पताकास्तु अष्टावैव प्रकाशिताः ।

पञ्चहस्तायता हस्तपरिणाहा जयाभिधाः । जया५

च विजया६ भीमा७ चपला८ वैजयन्तिका९ । दीर्घा१०

विशाखा११ लोभा१२ च ज्ञेया हस्तैकहस्तितः । परि-

णाङ्गे पादद्विरथ वर्णस्य निरर्थकः । रक्तः त्रैतोऽरुणः
तीतचिह्नोनीलोऽथ कर्पूरः । कृष्णश्चेति पताकानां वर्णरूपः